

„Játsszunk Hellászt!” – hívogat a könyvek felirata. *Szöcs Tibor* valóban játékra hív, de a homo ludens mellett a bölcsesség, a művészet, a kíváncsiság, a kutatás emberben megbúvó területeit is célba veszi. A kihívásra, meghívásra és mindenfajta „hívásra” illik felelni. Mit válaszolhat a XX. század végének agyonhajszolt diákja,

ötleteiből kifogyott tanára, a problémák által szorongatott ember?

A magam nevében annyit mondhatok, hogy a sok érdekes ismeret mellett és a még több felesleges információ helyett, melyek felém áramlanak a világból, én bizony JÁTSSZANÉK HELLÁSZT!!

Szöcs Tibor: Játsszunk Hellászt! Calibra Kiadó, Budapest, 1996.

Ambrusné Kéri Katalin

A felnőttképzés tudománya¹

Az első összefoglaló munka a felnőttképzés tudományáról Magyarországon, magyarul 1937-ben jelent meg. Meglepő módon egy amerikai – *Vernon Hodge* – írta bölcsészdoktori értekezésésként a Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen. A könyv az Amerikai Egyesült Államok felnőttoktatását mutatja be ugyan, de egyrészt korának andragógiai alapjaira építve, másrészt önálló fejezetekben is tárgyalva a felnőttképzés tudományának eredményeit. Ily módon valóban összefoglaló munkává válik. (Az andragógiának ekkor már tág terű szakirodalma van, favoritja *Thorndike*, akinek meghatározó jelentőségű könyve, az *Adult Learning* mindössze kilenc évvel korábban, 1928-ban jelent meg.) Egyelőre nem találok a nyomát annak, hogy *Vernon Hodge* valamennyire is hatott volna a felnőttképzés hazai tudományosságára – holott a magyar neveléstudomány egyik előkelő egyetemi műhelyében dolgozott –, és nem találok nyomát a harmincas évek végén, de ezután még hosszú ideig a felnőttképzés tudományának sem Magyarországon: a tudománynak mint körülhatárolt, viszonylag autonóm

és szuverén módon szerveződő diszciplínának. A tudományosság részletei azonban lassan gyűlni kezdtek.

Három évtized múltán, 1968-ban aztán megjelent a magyar alapmű, *Durkó Mátyás* könyve, a *Felnőttnevelés és népművelés*. Jelentősége abban van, hogy áttekinti és összefoglalja, rendszerezi a felnőttképzésre vonatkozó tudományos eredményeket, mégpedig a lehető legtágabb nemzetközi összefüggések között, hozzájuk rendelve a még szerény, de mégsem jelentéktelen hazai részleteket. Ezzel *Durkó* szilárd és egyetemes alapjait vetette meg a felnőttképzés itthoni tudományosságának, s tudományelméleti-rendszertani helyét, saját belső szerkezetét meghatározva, életre hívta Magyarországon a felnőttképzés (felnőttnevelés, felnőttoktatás) viszonylag autonóm és szuverén módon szerveződő tudományát, amit ma már (nálunk és más országokban is) eléggé elfogadottan *andragógiának* neveznek. A kifejezés eredete a görög 'aner'-'androsz'=felnőtt férfi + 'ago' = vezetni. Felfedezhető a szóalkotás párhuzama a pedagógiával, amely gyermekvezetést jelent. Az and-

¹ A tanulmány az Országos Képzéstudományi Intézet és az Új Pedagógiai Szemle együttműködésében az OKI támogatásával jelent meg.

ragógiát mint elnevezést a pedagógiától való megkülönböztetés, az elkülönülés és önállósulás kifejezésének igénye szülte, valamint az a felismerés, hogy a nevelés (oktatás, képzés) egy idő óta a felnővekvő és a felnőtt nemzedékeket egyaránt érinti, s a neveléstudomány nemcsak pedagógia, de – mondjuk így: andragógia is.

A felnőttképzés tudománya végre itthon is fejlődésnek lendült. Létrejötték műhelyei, szakirodalma megsokszorozódott, művelői az andragógiát, sőt immár egyes szakágait önálló szakterületként tudják kezelni. Szakági alapművek jelentek meg például az andragógiai pszichológiában, az andragógiai didaktikában, az andragógiai metodikában, illetve a felnőttképzési gyakorlat különböző területeinek, így az iskolai felnőttoktatás, a felnőttek szakképzése, az ismeretterjesztő felnőttoktatás, a felnőttek politikai képzése stb. tudományos megalapozása érdekében, rendszerint tankönyvként a leendő és a működő felnőttoktatók számára.

1987-ben *Csiby Sándor* főszerkesztésével megjelent a *Felnőttoktatási Kislexikon*. Ennek előszavában írja *Szarka József*, hogy lexikon „...akkor születik, amikor egy szakterületnek, tudománynak, ismeretkörnek van annyi kiérlelt mondanivalója, hogy a legnagyobb fokú tömörítésen is átelve megtölt egy ... kötetet”.

A tudománnyá szerveződés jele, hogy 1976 óta andragógiai munkabizottság működik a Magyar Tudományos Akadémia II. osztályának Pedagógiai Bizottsága keretei között. És az is, hogy rövid ideig, 1984-től 1988-ig *Andragógia* címen periodikával is rendelkezett, amely 1990-ben még egy évig *Felnőttképzés* címen élt tovább.

Mindez hozzátartozik *Zrinszky László* könyvének bemutatásához.

A *Felnőttképzés tudománya* című munka új összefoglalás. Háttérben az andragógia magyar történetének, fejlődésének három évtizede áll.

Mondhatnánk úgy is, hogy megérett az idő az újabb, a korszerű szintetizálásra. (Bizhatunk benne, hogy néhány évtized múltán újra megérik.) Az andragógia nemzetközi mezőnye ez idő alatt előrelendült, megközelítési módokban, szemléletben és ismeretekben sok újat talált, mind újabb problémákkal került szembe s jutott el a megoldásukig. A hazai andragógiai gondolkodás elég frissen, elég pontosan követte ezeket a változásokat, beépítette önmagába, feldolgozta és alkalmazta. Olykor pedig a saját képiére alakította. Erről szól történetének egyik része. De eredet is alkotott. Ez a másik része történetének. *Zrinszky László* az egybefüggő kettősséget ragadta meg. Összefoglalása így egyesíti a nemzetközit és a nemzeti. Együtt van jelen könyvében az andragógia egyetemes tudományossága és annak hazai vetülete. S ez mindenképpen új minőséget jelez a felnőttképzési tudomány itthoni fejlődésében. *Zrinszky* ébreszt rá milderre könyvének szemléletével, kifejtési módjával és szerkezetével.

Mint összefoglaló, szintetizáló munka a könyv természetesen egységbe foglalja és általánosítja az andragógia szakágainak eredményeit, az időálló régebbieket és az újabbakat. Mindazt, ami a felnőttképzés tudományának legegységesebb vonulatába beleillik. A könyv ugyanis a *felnőttképzés alapkérdéseit tárgyalja*. Túllépve az andragógiai szakágak specializált körén, a felnőttképzés alapkérdéseit az andragógia tudományos környezetébe helyezi. A szükségleteknek megfelelően, konkrétan, helyi értékűen jelen vannak az ismeretelméleti, kultúrantropológiai, szociológiai, szociálpszichológiai, fejlődéslélektani, általános nevelésméleti és didaktikai, tanuláslélektani, politikatörténeti stb. szempontok, indoklások és áttekintések. Mindez önmagán túlmutató, egyetemesebb összefüggések közé helyezi a fel-

nőttképzés egész tudományát. Ebből nő ki a tudomány kezelésének, áttekintésének autonóm koncepciója. Egy látásmód, amely új, és amely új viszonyításokat s következtetéseket tesz lehetővé az andragógia helyét, helyzetét és sorát továbbgondolók számára. Annál inkább, mivel az andragógiai gondolkodás kialakulásának és fejlődésének, valamint ezredvégi állapotának nagy ívű bemutatásakor a természetesen jelen lévő tudományos irányzatok, „iskolák”, ideológiai vagy csak a némely részleteket érintő nézetkülönbségek – amelyek olykor a „posztmodern” andragógiai elbizonytalanodás kiváltói lesznek – meg nem szokott módon összeköttetésbe kerülnek az andragógián túli világgal. Kiderül, hogy milyen hatásokat hordoznak, hová tartoznak, milyen gondolkodási tendenciák részesei. Es mindjárt összetettebb értelmezést nyerne.

A könyv eddigi általános jellemzése minden fő- és alfejezetre érvényes, ahogyan tárgyuk és karakterük lehetővé teszi és megkívánja. Maga a makroszerkezet inkább az andragógiai gondolkodás életszerű (szinte hétköznapi) logikáját követi, az andragógiai probléma belső logikáját, amely többé-kevésbé gondolkodástörténeti (s nem feltétlenül tudománytörténeti) logika is, mintsem az andragógia kialakult belső szerkezetének logikáját. *Zrinszky* a könyv makrostruktúrájával, s így logikai rendjével adott módot magának arra, hogy ne csak az andragógia mint szaktudomány belső szakági sorompóit lépje át, hanem a szaktudomány külső határait is, mint szó volt róla, az andragógia tág tudományos környezete felé.

A kifejtés választott logikája értelmében a felnőttképzés tudománya a felnőtt ember bemutatásával kezdődik. (*A felnőtt ember.*) Az első főfejezet tekinti át azt a sokágú problémát, amit a felnőttég, „mint olyan”, mibenlétének értelmezési lehetőségeivel állított az and-

ragógia és az andragógia tudományos környezete elé. Azokról van szó, akiket a felnőttképzés képez, képezni akar. Úgy tűnhet, hogy nem is lehet egyébbel kezdeni. S az andragógiai problematika kialakult belső logikája szerint valóban nem. De azért érdemes emlékezni rá, hogy a *pedagógia* – az andragógia előzménye és társa a nevelésben-képzésben – nem oly régen, a XIX. és a XX. század fordulójának tájékán kezdte felfedezni és értelmezni igazán tudományosan a gyermeket („mint olyat”) az úgynevezett reformpedagógia áramlataiban és a *pedológiában*, de kifejtési rendje e téren még mindig nem elég következetes. Kiindulópontjának megválasztásával tehát *Zrinszky* könyve túllépteti az andragógiát a pedagógián, s ez akkor is igaz, ha tudjuk, hogy a felnőttképzés tudományosságának kezdetei nagyjából a reformpedagógia és a *pedológia* kibontakozásának idejére esnek, s ezért az „ifjabb testvérnek” módja lehetett mintát venni. Csakhogy a felnőttképzés tudományosságának első kérdése még nem arra vonatkozott, hogy átfogóan *micsooda? s milyen?* a felnőtt ember, hanem inkább arra, hogy *képes lehet-e egyáltalán tanulni?* (*James*, 1983.) Ami természetesen nem mentesülhetett a felnőttég némi – szűkebb – értelmezésétől. Ha pedig az ilyen furcsa distanciáknak ma már a helyét sem találjuk, el kell tudnunk képzelni a tudomány, a tudományos kérdésfeltevéshez hozzánk vezető sajátos útját.

Az első fejezetben a felnőttég problémája mindenekelőtt az életkor-kritériumok mibenlétének és értelmezésének problémája. Ezt – mivel oda torkollik – az érettség, az érettségről kialakult felfogások áttekintése követi, majd a felnőtt életkor szakaszolásának, pontosabban különféle szakaszolásainak bemutatása. A felnőtt életkor mindent egybefogó, statikus képe, amely régóta közismert volt, a legszemléletesebben itt változik differenciálttá és di-

namikussá. És egyben szemléletessé válik a klasszikus fejlődésértelmezés (kifejlődés, felnőtté fejlődés) kitágítása a felnőttkori fejlődés (továbbfejlődés) értelmezési lehetőségeivel. Igaz, ebben a változásban az andragógia tudományos környezete játszik főszerepet, de – amint ebből a fejezetből kiderül – mindez az andragógia fókuszában koncentrálódik. A záró témák: az úgynevezett életkorváltások és életdöntések, majd a felnőtt szocializáció. Mindkettő úgy jelenik meg, mint a felnőtté válás problémájának átfogó vonulata.

Az előbbiekre építve, a második fejezet tárgyalja a felnőttkori tanulás egyetemes sajátosságait. (A *felnőttek tanulása*.) Mégpedig a tanulás, jelesül a felnőttkori tanulás kompetenciájának ugyancsak egyetemes érvényű vázlata alapján. A fejezet tartalmaz a felnőttkori tanulási motiváció, a tanulási képességek felnőttkori változásai, a figyelem és a felnőttkori érdeklődés sajátosságai, az emlékezet és átfogóan a gondolkodás, illetve a gondolkodás és tanulás összefüggései adja. Ez utóbbi kapcsán ki kell emelnem a problémamegoldó gondolkodás-tanulás erősen hangsúlyozott tárgyalását, mivel általános tanítási-tanulási jelentősége van napjainkban, s a felnőttek képzése szempontjából különösen is sorsdöntő lehet a hazai képzési stratégiák átállítása a modern problémaközpontú tanításra, amelynek indokai szinte a könyv egészében nyomon követhetők.

Bár az andragógia nagy, történelmi kérdése most sem vált megkerülhetővé, végre elmaradt a téma apologetikus irányú voalvezetése: a felnőttek tanulása nem a felnőttkori tanulás lehetőségének polemikus bizonyítását helyezi előtérbe. (A felnőttképzés tudományosságának fejlődési menetében ez hosszú ideig nélkülözhetetlen volt.) Ebben a fejezetben már nem az a fő kérdés, hogy képesek-e a felnőttek tanulni, inkább az, hogy mi jellemzi tanulásu-

kat. Kár, hogy itt nem kap hangsúlyt az a társadalmi (szociológiai), illetve szociokulturális összefüggésrendszer, amelyben a felnőttkori tanulás lejátszódik, és amely az életkori komponensek mellett működik.

Ezután három összefüggő és egymásnak felelgető fejezet következik (A *felnőttképzés történetéből és elméleteiről*, *Felnőttképzés hazánkban* és *A felnőttképzés elmélete*), s képet kapunk az intézményes felnőttképzés kialakulásának és haladásának jellemző vonulatairól, az ezt kísérő és gerjesztő teóriákról, illetve részletesebben az újabb kori andragógiai elméletekről. A tömör általános áttekintés után a felnőttképzés világtörténete egyrészt az európai fejlődés három mintáját ismerteti: átfogóan Németországot a Weimári Köztársaságtól 1995-ig, a franciaországi felnőttképzés egy elemét, az úgynevezett szociokulturális animációt, valamint egy olasz kísérletet, az úgynevezett 150 órát. Másrészt a világtörténet valóban átfogó (globális!) irányait ott, ahol ez valóban a legjobban megragadható: a felnőttoktatási világkonferenciák (Helsingör, 1949; Montreal, 1960; Teherán, 1965; Tokió, 1972; Párizs, 1985) alapos ismertetésével.

Kitűnő, tömör összefoglalás jeleníti meg a magyarországi felnőttképzés történetét, amely itt négy korszakra oszlik: a XVII. századra tehető kezdetektől a reformkorig, a XIX. század hatvanas éveitől az első világháború (illetve a forradalmak) végéig, a két világháború közötti és az 1945-től 1989-ig terjedő korszakokra. Külön alfejezetek foglalkoznak az 1990-es években beköszöntött felnőttképzési fordulattal és az andragógiai kutatások magyar történetével. Ami pedig a felnőttképzés újabb kori elméleteit illeti: a névhasználati (miért andragógia?) és a tudományrendszertani problémák egybekapcsolt bemutatása után (amelyek

a felnőttképzési teória lényegéből fakadnak), a XX. század második felének legjellemzőbb és a felnőttképzés körén túlmutató, nála egyetemesebb, de a felnőttképzés értelmezését meghatározó eszméje (szükséglete, gyakorlata), az egész életen át tartó tanulás tárgyalása következik. Jelentőségéhez képest leszűkítve, terminológiai-értelmezési vonatkozásait megragadva, s nem a maga átfogó (és tömöríthető) elméleti konvergenciájában. Annál gazdagabb viszont az andragógiai irányzatok ábrázolása. És hiányt pótlóan új is a hazai szakirodalomban. Ennek kapcsán *Zrinszky* feltáró és rendszerező munkát végzett, átvizsgálva az andragógiai gondolkodás egész tereumát. A feltárt irányzatok a következők: a felnőttképzés mint minőségi fogalom, a rendszerszemléletű andragógia, a társadalomkritikai andragógia, a szellemtörténeti, életvilágra orientáló andragógia, a felnőttképzés életrajzi, pályafutási megközelítése és a multikulturális felnőttnevelés.

A folytatás két lépés, két fejezet (*A felnőttképzés valósága és A felnőttképzés szervezeti formái és módszerei*) a felnőttképzési gyakorlat felé. Természetesen a felnőttképzési tudomány elvonatkoztató és általánosító eszközeivel, valamint a feldolgozott elméleti előzmények konzekvenciáiként, s ily módon a szintetizálható lényeg átvilágítására törekedve. Karakterük szerint ezeket a fejezeteket leginkább didaktikaiaknak-metodikaiaknak nevezhetnénk, de abban a mértékben és kifejtésük módját, rendszerét illetően akként illyenek, amiként ez az andragógia legáltalánosabb szintjén és átfogó összefüggései között szükségessé és lehetsé-

gessé válik. Mindazonáltal gazdag tartalmuk van. Foglalkoznak a felnőttképzés szereplőivel: a felnőttképzőkkel (felnőttoktatókkal) avagy az andragógusokkal), a résztvevőkkel, a fenntartókkal és irányítókkal, a programok tervezésével és szervezésével, az úgynevezett jelenléti oktatással és az úgynevezett távoktatással, a tanítási módszerekkel, illetve ezek jellegzetes csoportjaival és fajtáival. Részletesen tárgyalja a felnőttképzés egyik frekvenciát területe, a teljesítmények vizsgai értékelését, amelynek nehézségei és nem mindig látható következményei valóban általános andragógiai problémák. Elmaradt viszont a teljesítményértékelés problémakör átfogó andragógiai megközelítése. Szemléletes kiegészítése ezeknek a fejezeteknek három andragógusképző program bemutatása. A felnőttképzési szakirodalomban jól ismert (s a könyv fejezeteiben többször is szereplő) *Pöggeler* andragógiai curriculumja (1976), valamint a Janus Pannonius Tudományegyetem humánszervező szakának és a Kossuth Lajos Tudományegyetem művelődési menedzser szakának újabb keletű képzési programja. Ez utóbbiak némileg illusztrálják az 1990-es években bekövetkező hazai felnőttképzési fordulatról leírtakat a magyar felnőttképzés történetéről szóló fejezetben.

A könyv függeléke egy ajánló bibliográfia a felnőttképzés magyar nyelvű irodalmából. A hatvanas évektől napjainkig, de zömmel a hetvenes, nyolcvanas, kilencvenes évek munkáiból válogatva, s jelezve, hogy az andragógia magyarországi útja immár egyre szélesebb és beláthatóbb.

Zrinszky László: A felnőttképzés tudománya. Bevezetés az andragógiába. OKKER Oktatási Iroda kiadása, Bp., 1996.